

IISALMI

Kirkon ympäristön asemakaava-alueen muinaisjäännösinventointi 2014

Timo Sepänmaa

Tilaja: Iisalmen kaupunki

Sisältö

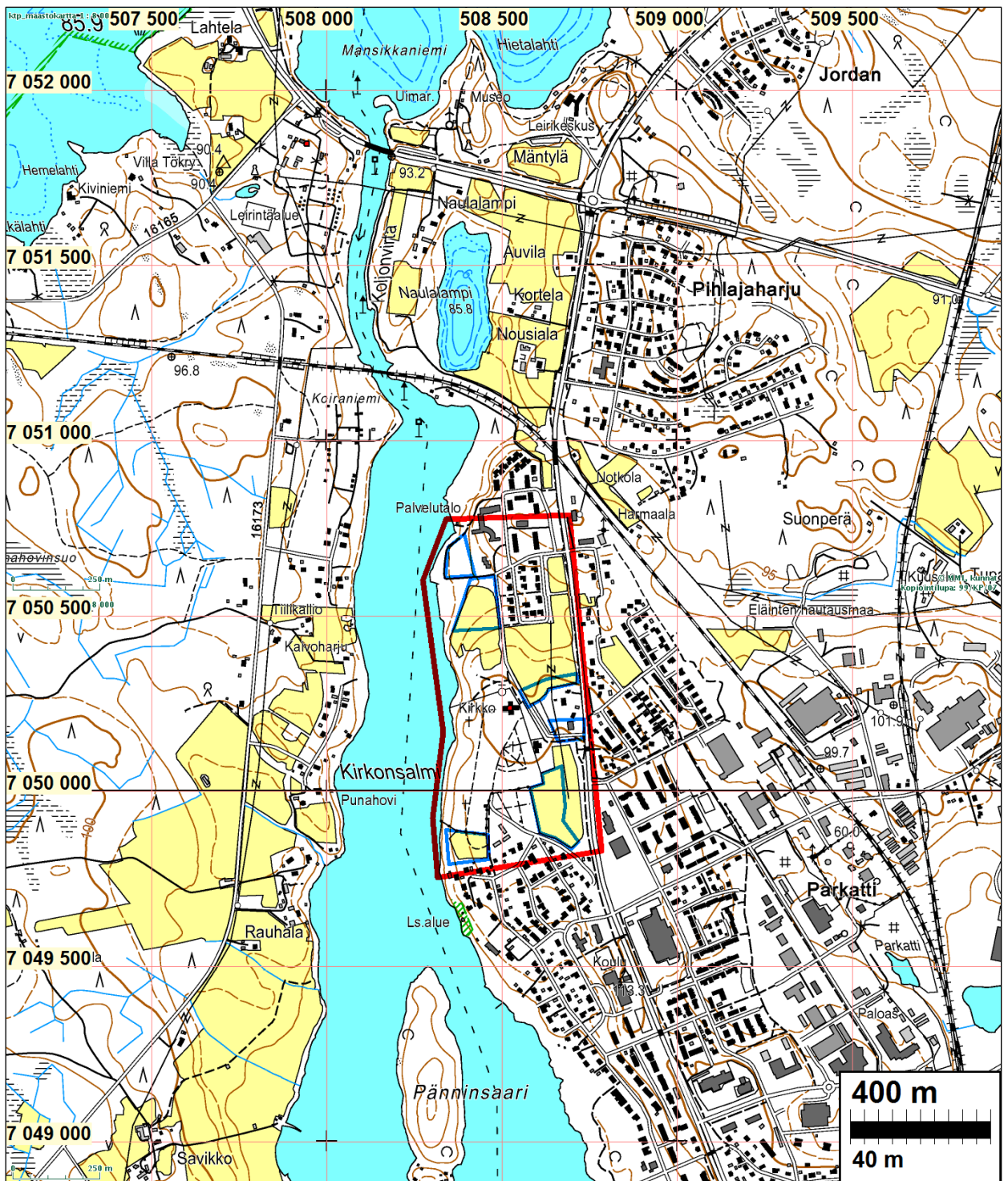
Perustiedot	2
Yleiskartat	3
Vanhoja karttoja	4
Alueen kuvaus	7
Sijainti ja topografia	7
Esihistoriallisen ja historiallisen ajan tietoja.....	8
Inventointi	9
Mahdollinen muinaisjäännös	10
Kohde 1 IISALMI Vanha kirkko ja kirkkomaa (1700 – 1790)	10
Liite: Tarkastetut alueet	12

Kansikuva Iisalmen vuonna 1779 valmistunut ns. Kustaa Adolfin kirkko.

Perustiedot

- Alue:* Iisalmen kaupunki, vanhan kirkon ympäristön asemakaava-alueen muinaisjäännösinventointi
- Tarkoitus:* Selvittää onko kaava- alueella kiinteitä muinaisjäännöksiä.
- Aika* maastotyö 29.6.2014
- Kustantaja:* Iisalmen kaupunki.
- Tekijät:* Mikroliitti Oy, Timo Sepänmaa
- Tulokset:* Tutkimusalueelta ei tunnettu kiinteitä muinaisjäännöksiä eikä sellaisia inventoinnissakaan löytynyt. Todennäköisesti tutkimusalueen pohjoisosasta on 1800-luvun lopulla löytynyt kaksi kiviesinettä, joiden tarkkoja löytöpaikkoja ei enää voi selvittää ([Museoviraston mj-tunnus 1000015118](#)). 1700-luvun alussa valmistuneen Iisalmen toisen kirkon sijainti on epävarma, mutta sen todennäköinen paikka ympärillä sijaitsevine kirkkomaineen on tässä raportissa mahdollisena muinaisjäännöskohdeena.
- Selityksiä:* Koordinaatit ja kartat ovat ETRS-TM35FIN koordinaatistossa (Euref). Kartat ovat Maanmittauslaitoksen maastotietokannasta kesällä 2014, ellei toisin mainittu. Valokuvia ei ole talletettu mihinkään viralliseen arkistoon eikä niillä ole mitään kokoelmatunnusta. Valokuvat digitaalisia. Valokuvat ovat tallessa Mikroliitti Oy:n serverillä. Kuvaaja: Timo Sepänmaa.

Yleiskartta

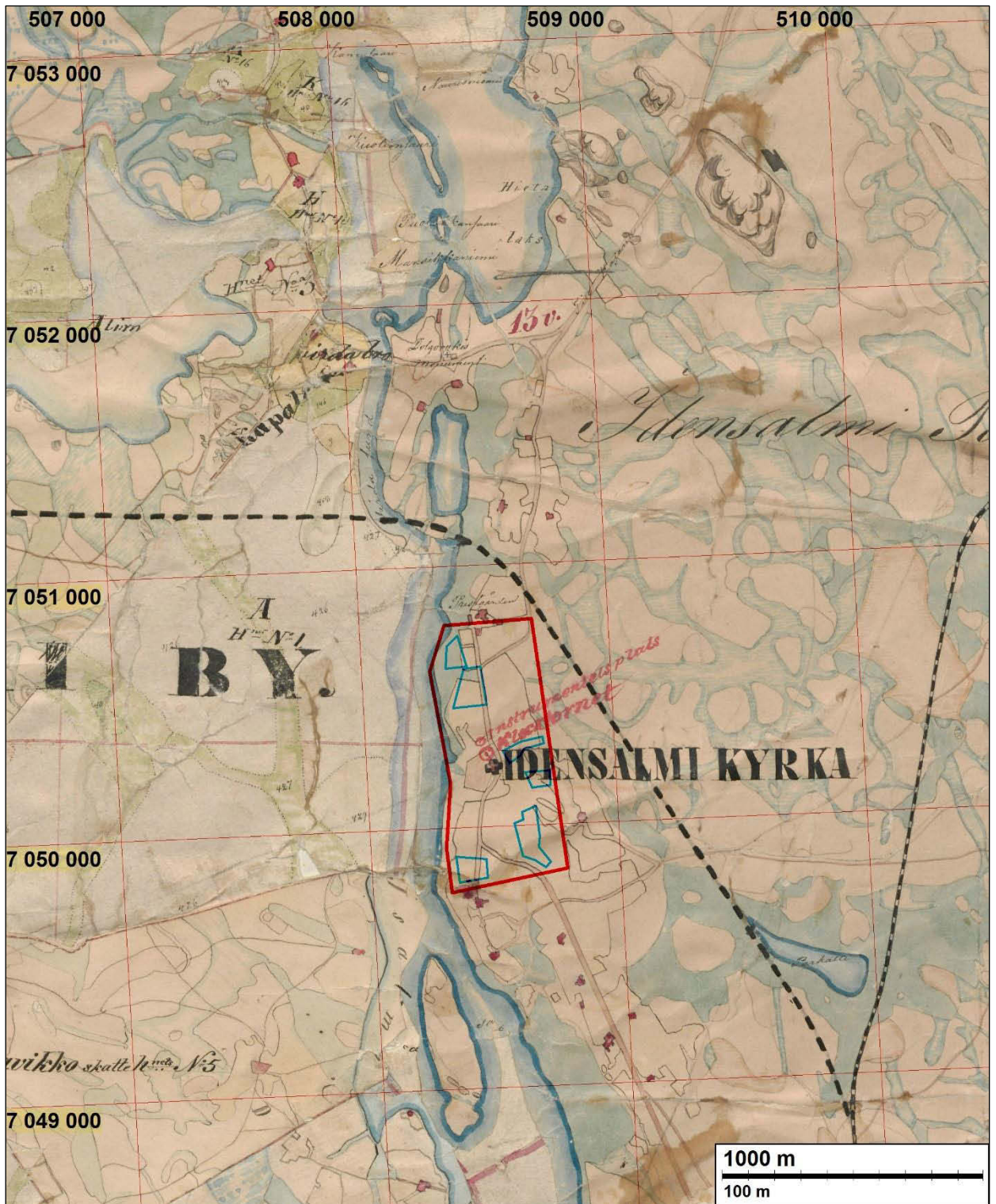
Yleiskartta 1. Tutkimusalue rajattu punaisella. Kaavaluonnoksessa uudisrakentamiseen suunnitellut alueet sinisillä rajauksilla.

Vanha kartta 1. Ote Andreas Strengin Karjalan kartasta vuodelta 1640. Iisalmi kartan yläosassa, Kuopio kartan keskiosassa. Tässä Iisalmen kirkko on merkitty vesireitin länsirannalle, jonnekin Neronvirran suun länsipuolelle. Kartan otsikko: "Nova Tagula Geographica Totius Careliae. Lähde: Rantatupa, Heikki, <http://www.vanhakartta.fi/>

Vanha kartta 3. Ote Suomen sodan sotakartasta, tilanteesta 15.10.1808. Lähde: Rantatupa, Heikki, <http://www.vanhakartta.fi/>

Vanha kartta 4. Ote lisalmen pitäjänkartasta 1840-luvulta. Lisäyksiä: ETRS-TM35FIN koordinaattiristikko, mittajana sekä punaisella kaava-alueen raja, jonka sisällä sinisillä rajauksilla uudisrakentamiseen suunnitellut alueet. (Kartan asemointi ei ole aivan tarkka.) Lähde: Arkistolaitos: <http://digi.narc.fi>

Vanha kartta 5. Ote vuoden 1973 peruskartasta 3341 02. Lisäyksiä: tummanharmaalla viivalla tutkimusalueen raja, tämän sisäpuolella sinisillä rajauksilla uudisrakentamiseen suunnitellut alueet. Lisäksi ETRS-TM35FIN –koordinaattiristikko sekä mittakaavajana on merkitty karttapoljalle.

Alueen kuvaus

Sijainti ja topografia

Kaava-alue sijaitsee Iisalmen keskustasta 2 – 3 km pohjoisluoteeseen, Iisalmen vuonna 1779 valmistuneen ns. Kustaa Adolfin kirkon ympäristössä. Alue on maaperältään pääasiassa vähäkivistä moreenia, alueen pohjoisosassa matalimmilla kohdoin myös hietaa ja hiesua.

Alue on Pohjois-Savon pohjoisosan kannalta tärkeimpien vesireittien varrella tai tuntumassa. Alavirtaan on Maaningan – Kuopion – Leppävirran – Varkauden kautta helppo vesitie Saimaalle. Alueen länsilaidalla kulkeva vesireitti johtaa pohjoisluoteen suuntaan Vieremälle ja sen latvavesille, joilta on Maanselän yli lyhyehköjä maakannaksia Oulujärven vesistöön. Kolmisen kilometriä tutkimusalueelta etelään lähtee vesireitti länsiluoteeseen ylävirtaan Kiuruveden suuntaan. Kiuruveden tienoilta on latvavesien ja vedenjakajien kautta kulkuyhteydet muun muassa

länteen Pohjois-Pohjanmaan Pyhäjärvelle ja edelleen Pyhäjokea pitkin Pohjanlahdelle. Kiuruveden tienoilta on lisäksi yhteys kapean vedenjakajan kautta etelään Pielavedelle, joka on Päijänteen vesistöaluetta.

Tutkimusalue on ollut Ancyclusjärven ja Suur-Saimaan veden alla noin 3000 eKr. asti, jolloin alueen korkeimmat, noin 100 m mpy olevat alueet paljastuivat pieniksi saariksi. Vesistösuhteiden kannalta nykyisenkaltaiseksi alue muotoutui pronssi- ja rautakausien vaihteessa, noin 500 eKr., noin tasolle 87 m mpy., Tämän jälkeen vedenpinnan korkeus on hiljalleen laskenut nykyiselle tasolleen (85,3 – 86,4 m mpy).

Esihistoriallisen ja historiallisen ajan tietoja

Alueelta ei ennen inventointia tunnettu kiinteitä muinaisjäännöksiä. Kuopion Museon kokoelmassa on kaksi kiviesinettä (kourutaltoa ja oikoteräinen kivitaltoa), jotka ovat löytötietojen mukaan löydetty ”Pappilan alustasta” vuonna 1887 (muinaisjäänösrekisterissä [lisalmi Pappila 1000015118](#)), vain toinen kiviesineistä on mainittu ja löytöpaikaksi merkitty kirkon koordinaatit). Pappila lienee vielä vuonna 1887 ollut samalla paikalla kuin 1840-luvun pitäjänkartassa, siis nykyisen palvelutalon alueella. Mahdollisesti esineet ovat löytyneet jostain kirkon ja Pappilan välisiltä peltoalueilta. Nämä, kuten muutkin peltoalueet olivat inventointiajankohtana nurmella ja havaintomahdollisuudet niistä huonot.

Vanhimman kohtalaisen tarkan kartan, vuodelta 1640 ([vanha kartta 1](#)), perusteella näyttää siltä, että lisalmen ensimmäinen, vuonna 1620 rakennettu kirkko on sijainnut nykyisestä v. 1789 rakennetusta kirkosta noin 12 – 16 km etelään, vesireitin länsipuolella. Kyseessä on laajan alueen yleiskartta, jonka perusteella tarkka paikantaminen on hankalaa ja epätarkkaa. Ensimmäinen kirkko näyttää kuitenkin sijainneen jossain nykyisen lisalmen eteläosassa, Lammaspohjan tienoilla, Neronvirran länsipuolella (arvio N 7037835 E 510816). Tiettävästi ensimmäinen kirkko tuhoutui tulipalossa vuonna 1700 (http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1088).

Seuraava kirkko rakennettiin 1700-luvun alussa lähelle nykyistä, vuonna 1779 rakennettua ja edelleen hyvässä kunnossa olevaa kirkkoa, joka on kaava-alueen keskellä. Kartta, jossa on merkittynä ennen vuotta 1779 rakennettu kirkko kirkkomaineen on vuosilta 1755 – 57 ([vanha kartta 2](#)). Tämä kartta on pienimittakaavainen ja sitä ei ole mahdollista tarkasti asemoida. Joka tapauksessa näyttää siltä, että tämä kirkko on sijainnut joitakin kymmeniä metrejä uudemmasta kirkosta pohjoiseen tai pohjoisluoteeseen. Joka tapauksessa on selvä, että tämä kirkko ei ole sijainnut samalla kohdalla kuin uudempi, sillä asiakirjatietojen mukaan vanha kirkko on purettu uudemman vuonna 1789 valmistuttua (http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1088).

Tässä raportissa kyseinen, noin vuosien 1700 – 1790 välissä olemassa olleen kirkon paikka on mahdollisena muinaisjäänöskohteena (kohde 1).

Vanhon karttojen perusteella lisalmen toisen ja kolmannen kirkon pappila (oletettavasti noin vuosien 1700 – 1850 – välillä ja myöhemmin) on sijainnut nykyisen palvelutalon alueella, tutkimusalueen pohjoisosassa. Alue on viimeistään viime vuosikymmenien maankäytössä moneen kertaan rakennettua ja käännettyä, joten edes nykyisten pihanurmikoiden alla ei liene säilynyt arkeologisesti merkittäviä rakenteita vanhimpien pappiloiden rakennuksista.

Suomen sodan aikana lisalmi oli yksi sodan tärkeimmistä näyttämöistä loka- ja marraskuussa 1808. Tuolloin Koljonvirran itäpuolisella alueella oli asemissa ja majoittuneena Venäjän joukot ja länsipuolella Ruotsin joukot. Koljonvirran silloinen silta, joka oli keskeinen strateginen kohde, sijaitsi nykyisen sillan kohdalla tai hieman sen eteläpuolella, noin 1 km kaava-alueen pohjois-

osasta pohjoiseen. Koljonvirran taistelu käytiin 27.10.1808. Seuraava taistelu Koljonvirran tienoilla käytiin 10. – 11.11.1808, jonka seurauksena Ruotsin joukot joutuivat lopullisesti perääntymään alueelta. On varsin mahdollista että kaava-alueen maaperässä on hajanaisesti löytöinä sekä taisteluihin liittyvää että majoituksiin liittyvää materiaalia.

Inventointi

Ennen maastoinventointia alueen topografiaan sekä muinaislöytöihin ja asutushistoriaan tutustuttiin eri karttojen ja muiden lähteiden perusteella. Timo Sepänmaa teki maastotutkimukset 29.6.2014, tutkimuksen kannalta kohtalaisen hyvissä olosuhteissa, tosin kaikki tutkimusalueen pellot olivat tuolloin kyntämättä. Maastotutkimuksen yhteydessä alue kuljettiin kattavasti läpi etsien viitteitä muinaisjäännöksistä.

Kuten edellä mainittiin, alueen pellot olivat kyntämättä, mutta alueen lounaisimmassa kulmassa sijaitsevalta pelloksi merkityltä alueelta oli peltomulta suureksi osaksi kuorittu. Vaikka alue suureksi osaksi kasvoi erilaista luontaista ruohovartista kasvillisuutta, olivat olosuhteet varsin hyvät pintahavaintojen tekemiseksi. Mitään merkkejä esihistoriallisista tai historiallisen ajan muinaisjäännöksistä ei havaittu. Tämä alue on hautausmaahan liittyvää huoltoaluetta, jolle on ajettu mm. kukkajätettä hautausmaalta.

Alueen lounaiskulmassa olevaa, entistä peltoaluetta, jolta peltomulta on kuorittu. Kuvattu luoteeseen.

Peltoalueiden ulkopuolella tutkimusalue oli pääasiassa viime vuosikymmenien aikana käsiteltyä piha, tie, puutarha tai hautausmaa-aluetta. Aivan rantavyöhykkeellä alue on kostea ja pehmeäpohjaista, jonkalisella kiinteiden muinaisjäännösten esiintyminen on hyvin epätodennäköistä.

Tutkimusalueelta ei siis löytynyt kiinteitä muinaisjäännöksiä. Asiakirjatietojen perusteella alueella on sijannut lisälmen toinen kirkko vuosien 1700 ja 1790 välillä. Pienimittakaavaisen kartan vuodelta 1757 perusteella tämä kirkko lienee sijainnut nykyisestä, vuonna 1779 valmistuneesta kirkosta muutama kymmentä metriä pohjoiseen. Paikannus on kuitenkin suhteellisen epätarkka ja siksi kohde on tässä raportissa mahdollisena muinaisjäännöksenä, jonka rajausta on laaja (kohde 1). Kohteen statuksen tarkennus kiinteäksi muinaisjäännökseksi ja laajuuden täsmenäinen vaatisivat lisää arkistotutkimuksia sekä alueella tehtäviä arkeologisia koekaivauksia.

18.10.2014

Timo Sepänmaa

Mahdollinen muinaisjäännös

Kohde 1 IISALMI Vanha kirkko ja kirkkomaa (1700 – 1790)

Mjtunnus: (uusi kohde)
 Laji: Mahdollinen muinaisjäännös (ei kiinteää muinaisjäännös ilman lisätutkimuksia)
 Mj.tyyppi: Kirkon paikka ja kirkkomaa
 Ajoitus: Historiallinen

Koordin: N: 7050311 E: 508487 Z: 98 - 101
 P: 7053265 I: 7053265
 Koordinaattien selitys: kirkon oletettu paikka vuoden 1757 kartan perusteella

Tutkijat: Sepänmaa, Timo 2014
 Sijainti: Sijaitsee noin 90 m nykyisin olemassa olevasta, vuonna 1779 valmistuneesta Kustaa Adolfin kirkosta pohjoisluoteeseen.

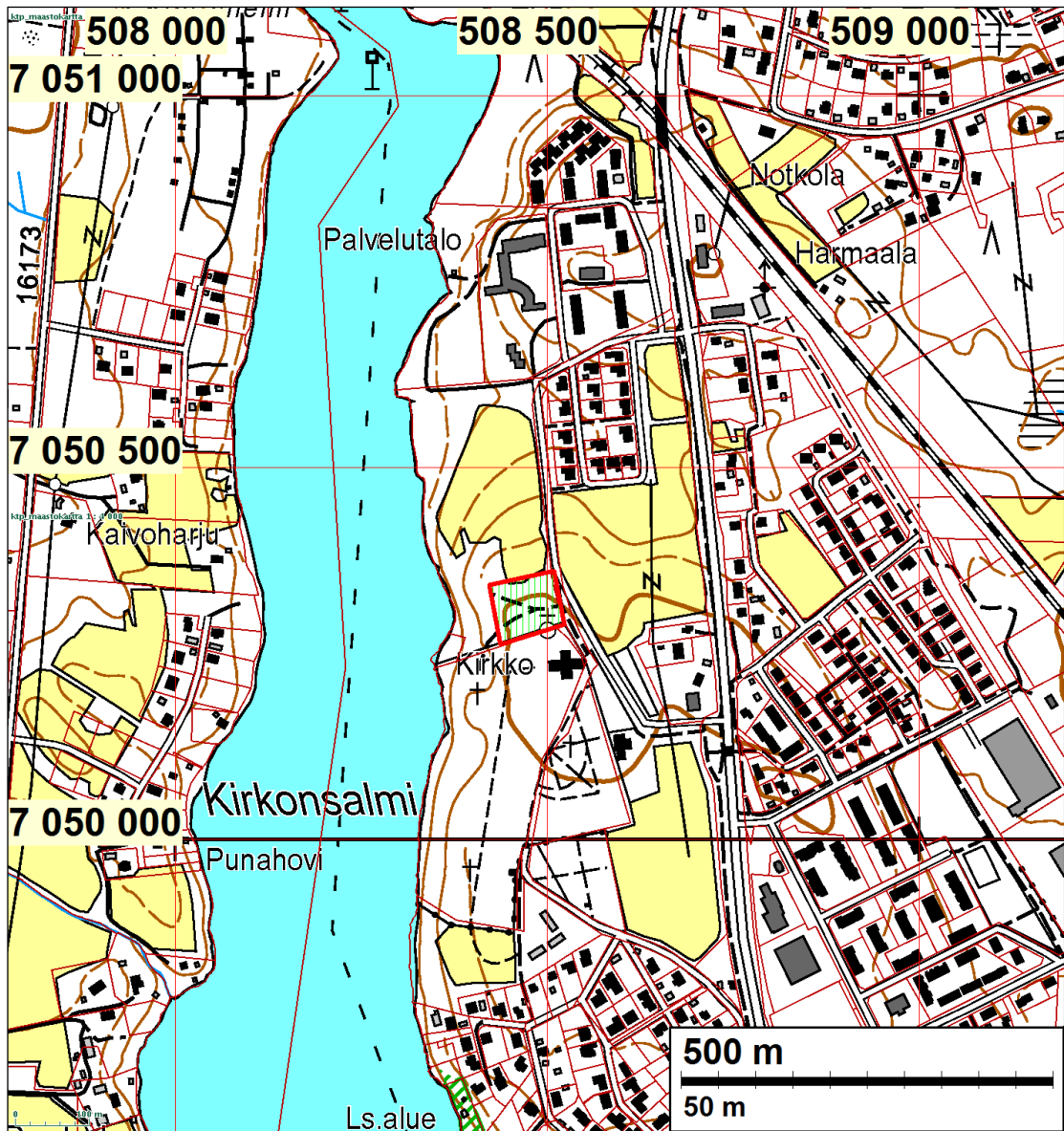
Huomiot: Sepänmaa 2014:
 Historiallisten tietojen mukaan nykyinen, Kustaa Adolfin kirkko, on Iisalmen seurakunnan kolmas kirkko. Ensimmäinen, noin vuonna 1620 rakennettu kirkko lie-nee sijainnut noin 15 km etelään.

Toinen kirkko, joka on rakennettu 1700-luvun alussa ensimmäisen kirkon tuhouttua tulipalossa vuonna 1700, on vuodelta 1757 olevan pienimittakaavaisen kartan perusteella ([vanha kartta 2](#)) sijainnut hyvin lähellä nykyistä kirkkoa. Kuitenkaan se ei ole sijainnut nykyisen kirkon kohdalla, sillä asiakirjatietojen mukaan vanha kirkko on purettu uudemman vuonna 1789 valmistuttua. Edellämainitun perusteiden lisäksi Iisalmen toinen kirkko kirkkomaineen on sijainnut uudemmasta kirkosta noin 50 – 100 m pohjoisluoteeseen, Kirkkotien heti länsipuolisella alueella.

Paikannus on kuitenkin epätarkka, joten kohdetta ei voida määritellä kiinteäksi muinaisjäännökseksi ilman tarkempia asiakirja- kartta- ja maastotutkimuksia. Karttaotteella esitetty raja-
 us on karkea arvio.

Kuvattu kirkkotien länsilaidalta kohti pohjoisluodetta. Etualalla olevien peltojen alla saattaa olla vuosien 1700 – 1790 kirkkoon liittyvää kirkkomaata.

lissalmen oletettu vuosien 1700 – 1790 kirkon ja hautausmaan alue punaisella rajattuna ja vihreällä rasteroituna.

Liite: Tarkastetut alueet

